

AFRIČKA SIGILATA KAO POKAZATELJ PROMJENA PREHRAMBENIH NAVIKA U RANOKRŠĆANSKOM RAZDOBLJU

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790350.11>

Brojne keramičarske radionice na području sjeverne Afrike i Male Azije od 1. do 7. st. po. Kr. proizvode keramiku u ogromnim količinama za izvoz i za lokalnu upotrebu. Keramika pripada među glavne izvore informacija u arheologiji. Ostaje gotovo nepromijenjena, ne raspada se te se iz ulomka mogu rekonstruirati čitave posude. Proizvodi se u serijama i predmet je trgovine. U urbanim i ruralnim naseljima među keramičkim nalazima izdvaja se grupa finog stolnog posuđa nazvana *African Red Slip Ware* (ARSW). Dio posuđa te grupe zastupljeno je zdjelama, plitkim tanjurima, pladnjevima i bocama. Ukrašavano je reljefnim ukrasom s različitim motivima među kojima se, u ranokršćanskom razdoblju, mogu izdvojiti i oni s prikazom križa, lava, ribe, pijetla, palme te biblijskih scena. To je vrijeme kada *African Red Slip Ware* postaje najpopularnije stolno posuđe na prostoru čitavog Mediterana i u unutrašnjosti rimskih provincija.

Ključne riječi: *afrička sigilata, stolno posuđe, križ, palma, riba*

Terra sigillata ime je za rimsko posuđe izrađeno od kvalitetne gline i premazano crvenim premazom te je postalo luksuzna stolna keramika u čitavom Carstvu. *Terra sigillata* je, uz crno grčko posuđe, prema načinu izrade i tehnologiji pečenja, najkvalitetnije posuđe starog svijeta. Osim vrhunske izrade, važna karakteristika sigilatnog stolnog posuđa je i standardizacija određenih oblika koja je omogućila tipološku, kvantitativnu i kronološku analizu.¹

Ovo posuđe nalazimo po provincijama čitavog Carstva. Proizvodnja je bila organizirana u velikim radioničkim centrima: Arezzo, Pisa, La Graufesenque, Rheinzabern, Westendorf.² Širenjem Carstva počeli su se otvarati novi centri proizvodnje i na području sjeverne Afrike. U sjevernoj Africi, u provincijama *Africa Proconsularis* i *Byzacena* u suvremenom Tunisu, od kasnog 1. st. do 7. st. proizvodila se afrička sigilata koja, prema klasifikaciji J. W. Hayesa, dobiva naziv *African Red Slip Ware*.³

To je keramika izrađena od fino pročišćene gline, zrnate fature, narančasto-crvene boje s prevlakom (2.5YR 6/8, 10R 5/8–6/8).⁴ Prevlaka je tanka tako da se gotovo sva upije u površinu gline tijekom pečenja. U početku je sjajna, poslije postaje mat. Pokriva obje strane stjenke posuda, samo

¹ Winter 2003, 59; Dragendorff 1895, 18–155; Mollema 2018, 18–19.

² Comfort 1940, 1295–1352.

³ Eng. *African Red Slip Ware* = *Late Roman A*, *B* = *Late Roman Red Ware* = tal. *terra sigillata chiara A, C, D* (Bes 2015, 8; Hayes 1972, 387; Reynolds 1995, 451; Mackensen – Schneider 2002, 121–158.

⁴ Munsell 2000.

dio ruba, unutrašnjost ili samo vanjsku površinu posude, *ARS sigilata* najvećim je dijelom rađena na lončarskom kolu. Dna posuda često su ukrašena nizom sitnih zarezra izrađenih pomoću kotačića (eng. *rouletting*), urezanim koncentričnim krugovima ili su pomoću pečata utisnuti različiti geometrijski, cvjetni, religijski i kulturni motivi.⁵ Pečati na posudama javljaju se od 4. do 6. st., dok se prizori s kršćanskim scenama i simbolima javljaju od druge polovice 5. st. do sredine 6. stoljeća.⁶ Na mokru stijenku posude prije pečenja aplicirani su i reljefni ukrasi izrađeni u matricama, s biljnom, životinjskom, religijskom i mitskom simbolikom.⁷

Motivi ukrasa su podijeljeni prema J. W. Hayesu u dvije faze, ranu i kasnu fazu. Rana faza datirana je oko 200. – 250./275. god., a obilježena je životinjskim i ljudskim motivima. Vrlo često su zastupljene scene borbi s divljim životinjama (lat. *venationes*), mitološke scene s prikazom Merkura, Venere, Kupida i sl.⁸

Kasna faza započinje sredinom 4. st. zadržavajući dio motiva iz rane faze, no kasnije mitološke i biblijske scene postaju norma. Biblijske scene uključuju starozavjetne prikaze, Adama i Eve, Abrahama koji žrtvuje Izaka, Jone i Danijela u lavljim jamama. Rastuća popularnost religioznih i mitskih motiva od 5. st. nadalje nije iznenađujuća.⁹ Većina biblijskih motiva sastoji se od kršćanskih scena i simbola.¹⁰

Kršćanstvo u Rimskom Carstvu od sredine 4. st. nadalje je postalo državna religija. Uz to su najčešće korišteni simboli križni monogrami, kršćanski simboli čija je upotreba postala popularna tek u 5. stoljeću.¹¹

Proizvodi sjevernoafričkih radionica uživali su veliku popularnost na lokalnom tržištu i tržištu cijelog Mediterana, dosežući čak do Škotske na sjeveru i Etiopije na jugu, na vrhuncu svoje distribucije.¹² Evidentirana je i na području provincija Dalmacije i Panonije u manjem obimu.¹³

Nakon provedenih tipoloških i kvantitativnih analiza¹⁴ afričkog sigilatnog posuđa od 1. do 7. st. s prostora istočnog Mediterana, utvrđene su oscilacije u izvozu i cjelokupnoj produkciji.¹⁵ Drastičan i nagli pad u proizvodnji *ARSW* nastaje u razdoblju od 245. i 250. god.¹⁶ Osim pada u proizvodnji, dolazi i do promjena oblika i obujma stolnog posuđa na prijelazu s 3. na 4. stoljeće.¹⁷ Dominantni oblik 2. st. su male zdjele, korištene kao dio osobnog pribora za jelo, dok u 3. st. i kasnije dominiraju velike zdjele i tanjuri – pladnjevi.¹⁸ Postavlja se pitanje što je dovelo do tih promjena.¹⁹

⁵ Hayes 1997, 59, 63; *Atlante* I 1981, T. XXVII, 6c, LVI (a).

⁶ Mackensen 2009, 117–118, 120; Mollema 2018, 33, 44; *Atlante* I 1981, 122–181; Hayes 1972, 217–222, 261–265, 272–281.

⁷ *Atlante* I 1981, 144–145, T. LXXII, 2; CXL 2; Mackensen 2009, 108, 114; Tsamakda 2011, 99–112.

⁸ Mackensen – Schneider 2006, fig. 10, 11.

⁹ Tortorella 2005, 173–198.

¹⁰ Hayes 1972, 211–217; Sanader 2016, 89–96; Jarak 1988, 67–78; Mollema 2018, 33, 37.

¹¹ Hayes 1972, 287.

¹² Carandini, 1981, 11–19; Mackensen, 2009, 17–44; Zhuravlev 2002, 3–4; Duman 2016, 699.

¹³ Dvoržak Schrunck 1989, 92; Mardešić 1994, 266–270; Topić 1999, 66–94; Jelinčić–Vučković 2013, sl. 1; Mollena 2018, 5–6; Gonzenbach 1975, 190.

¹⁴ Fentress – Perkins 1988, 147–149.

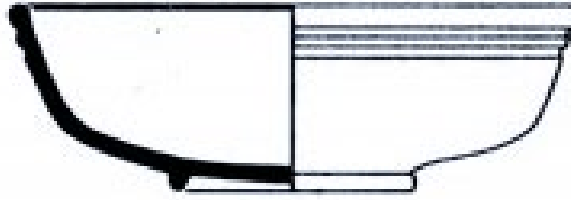
¹⁵ Durham – Hawthorne 1999, 284; Hayes 1972, 20, 297; Carandini, 1981, 14–15; Mackensen – Schneider 2006, 105–106; Mackensen – Schneider 2006, 179.

¹⁶ Fentress *et al.* 2004, 149.

¹⁷ Hawthorne 1997, sl. 1; Hawthorne 2000, 21, sl. 3.1, 3.2; Duman 2016, 702.

¹⁸ Hayes 1972, 289, forma 24, 145; Mollema 2018, 30–33; Vroom 2007, 313–361; Roger – Latifa 1998, 203–205.

¹⁹ Durham – Hawthorne 1999, 283.

Hayes 9 B

Sl. 1. Hayes 9 B, 3. st.

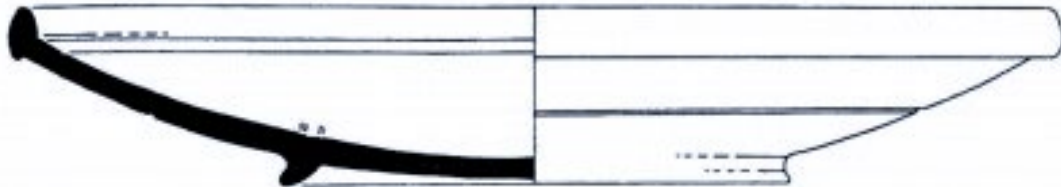
Hayes 60

Sl. 2. Hayes 60, 4. st.

Hayes 61 B

Sl. 3. Hayes 61 B, 5. st.

Hayes 104 A

Sl. 4. Hayes 14 A, 6. st.

Jedno od objašnjenja su ekonomske prilike u sjevernoj Africi u to doba. Promjena u oblicima i pad izvoza javlja se paralelno s promjenom proizvodnih centara.²⁰ Utvrđeno je da je proizvodnja ARSW započeta u radionicama sjevernog Tunisa.²¹ Njihovu proizvodnju karakteriziraju oblici ARSW A, dok se u 3. st. osnivaju nove radionice u centralnom Tunisu s oblicima ARSW C. Razvoj novih proizvodnih centara doveo je do promjene u ekonomiji sjeverne Afrike koja je itekako utjecala na trgovinu i izvoz koji se odvijao po Mediteranu u 3. st.²² Pad u proizvodnji ARSW i promjene oblika posuda u 3. st. mogli su biti izazvani promjenom u prehranbenim navikama zajednice koja je počela prakticirati zajedničke obroke.²³ U prilog objašnjenju ide upotreba iznimno velikih tanjura, kao što je npr. Hayes Form 50, promjera većeg od pola metra.²⁴ Te velike posude mogu predstavljati posude za zajedničko jelo, to jest posude iz kojih bi nekoliko ljudi dijelilo hranu.²⁵

Upotreba velikih zdjela, tanjura i pladnjeva, osim u promjeni prehranbenih navika, mogla je biti uzrok promjena u vrsti hrane i načinu serviranja. S obzirom da se kuhinja jedne kulture teško mijenja i opire se promjenama, postavlja se pitanje je li pojava kršćanstva mogla utjecati na promjenu prehranbenih navika koja je dovela do promjene oblika i veličine posuda.²⁶

Kršćanstvo je postalo jedno od službenih religija Carstva 313. god., ali je i prije toga imalo povijest stabilnog rasta. U sjevernoj Africi vidljiv je rast i razvoj kršćanstva od samih početaka.²⁷

Čini se da je promjena prema zajedničkom objedovanju u 3. st., barem djelomično, povezana s usponom kršćanstva i prihvaćanjem kršćanskih vrijednosti u Africi. Rani kršćani su bili vrlo jasni po pitanju objedovanja: trebalo je biti zajedničko i jednostavno, s minimalnom upotrebom pribora.²⁸ Princip zajedničkog objedovanja dokumentiran je u 2. st. kod Plutarha. Kada ovaj antički pisac govori o gozbi na koju su gosti donijeli svoje vlastite obroke i jeli pojedinačno, kaže: *Gdje svaki gost ima vlastitu porciju, zajedništvo propada.* (Plut., *Mor., Quaes. Conv.*, VIII. 49, 644C). Također u 2. st., Klement Aleksandrijski poziva Jakova na kršćanski ideal zajedničkog objedovanja, a poticao je i jednostavnost u konzumiranju hrane, posebno one koja potiče snagu i zdravlje.²⁹ Slično navodi Pavao u poslanici Korinćanima: *Zato braćo moja, kad se sastajete da jedete, pričekajte jedni druge* (1Kor 2, 17–34).³⁰

Jednostavnost, kao jedno od načela kršćanskih vrijednosti, vidljiva je u jednostavnosti velikih posuda, oblika i ukrasa, ali i u ukrašavanju kuća gdje se izbjegavao razmetljiv rimski stil.³¹ U tom kontekstu jasan je manjak ukrasa i kršćanskih motiva, ali i činjenica da je kršćanstvo bilo nezakonito do 313. godine.³²

²⁰ Fentress *et al.* 2004, 150.

²¹ Hayes 1972, 297.

²² Carandini 1981, 11–18.

²³ Carandini 1981, 15; Durham – Hawthorne 1999, 283.

²⁴ Hayes, 1972, 68, F.12.

²⁵ Bats 1988, 23.

²⁶ Farb - Armelagos 1980, 3–14; Bats 1988, 27.

²⁷ Raven 1969, 167–185; Birley 1992, 37–68; Hoek 2006, 229.

²⁸ Glover 1909, 264.

²⁹ Latham 1982, 60.

³⁰ *Biblija* 1987.

³¹ Birley 1992, 41.

³² Hawthorne 1997, 34.

Uočena velika i nagla promjena u proizvodnji i distribuciji ARSW 2. – 3. st. mora se sagledati iz više aspekata. Otvaranje novih radioničkih centara, razvoj novog kompetitivnog tržišta i promjene u ekonomiji sigurno su bili razlozi za stvaranje novih vrijednosti. Osim ekonomskih razloga, priznavanje i širenje kršćanstva zasigurno je bilo jedan od čimbenika promjena. Kršćanski motivi intenziviraju se paralelno s usponom kršćanstva diljem Carstava. Na taj način, fenomen koji je originalno viđen kao ekonomska promjena može vjerojatno biti objašnjen kao rezultat promjene ideologije. U cjelini, Afrička sigilata nije bila predmet izvoza kao nužno kršćanski proizvod – osobito otvorene posude-zdjele koje nisu bile ukrašene mogućim kršćanskim simbolima (npr. palmine grane) do sredine 4 st., i sigurno kršćanski simboli (križevi) do ranog 5. st., kada možemo govoriti o velikim pladnjevima s kršćanskim simbolima (franc. *grands plats chrétiens*).³³

Upravo veće posude 3. – 5. st. iz centralnog Tunisa, koje su imale kršćanske simbole, proširile su distribuciju ARSW na istočni Mediteran po prvi put i generalno imale najveću distribuciju. Ako kršćanstvo nije univerzalno prihvaćeno, i štoviše, ako može biti samo urbana religija u provincijama u to vrijeme, zašto se taj fenomen pojavljuje? Mogući odgovor leži u promjenjivosti značenja materijalne kulture i njegovom kontekstu.

Promjene u antičkom razdoblju unutar cjelina najbolje možemo pratiti prema promjenama unutar grupa keramičkog posuđa koji materijaliziraju događaje i kulturu tog vremena. Afričko stolno posuđe moglo je biti, barem djelomično, pokazatelj promjena prehrambenih navika u ranokršćanskom razdoblju, a simbolika reljefnih, pečatnih, urezanih i apliciranih ukrasnih motiva (slika) sigurno se može povezati sa širenjem kršćanstva kao priznati kršćanski “brand”. Trgovačkim putevima keramika je, zajedno s uljem, vinom, žitom i drugim proizvodima, široko distribuirana u razdoblju od 1. do 7. st. po. Kr. Keramički materijal nositelj je informacije o tome što volimo i kako živimo.

LITERATURA

- Atlante* I 1981 *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo impero)*, Roma 1981.
- Biblija* 1987 *Biblija – Stari i Novi zavjet*, Zagreb 1987.
- Baradez 1967 J. Baradez, „Grands plats chrétiens de Tipasa. Céramique africaine orangée et «sigillata chiara»“, *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, sv. 79, br. 1, Rome 1967, 231–268.
- Bats 1988 M. Bats, „Vaisselle et alimentation à Olbia de Provence (v. 350 – v. 50 av. J.-C.). Modèles culturels et catégories céramiques“, *Revue Archeologique de Narbonnaise*, Suppl. 18, Paris 1988, 19–75.
- Bes 2015 P. Bes, *Once Upon a Time in the East: The Chronological and Geographical Distribution of Terra Sigillata and Red Slip Ware in the Roman*, Oxford 2015.
- Birley 1992 A. R. Birley, „Persecutors and martyrs in Tertullian's Africa“, *Bulletin of the Institute of Archaeology* 29, London 1992, 37–68.

³³ Hayes 1972, 220–222; Baradez 1967, 231–268; Roger – Latifa 1998, 203–205; Hoek 2005, 174–175.

- Carandini 1981 A. Carandini, „Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo impero)“, *Atlante della Forme Ceramiche I.*, Roma 1981, 11–18.
- Comfort 1940 H. Comfort, „Terra sigillata“, u: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE)*, Supplementband VII, Stuttgart 1940, 1295–1352.
- Dragendorff 1895 H. Dragendorff, „Terra sigillata“, *Bonner Jahrbucher*, Bonn 1895, 18–155.
- Duman 2016 B. Duman, „African Red Slip Ware in Lydian Tripolis“, *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta* 44, Bonn 2016, 699–706.
- Durham – Hawthorne 1999 P. Durham – J. J. Hawthorne, „Quantifying shape: African Red Slip Ware and eating habits“, u: L. Dingwall, S. Exon, V. Gaffney, S. Laflin, M. van Leusen (ur.), *Archaeology in the Age of the Internet – CAA97. Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology. Proceedings of the 25th Anniversary Conference, University of Birmingham, April 1997*, Oxford 1999, 280–284.
- Dvoržak Schrunck, 1989 I. Dvoržak Schrunck, „Dioklecijanova palača od 4. do 7. st.“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s., 22, Zagreb 1989, 77–90.
- Farb – Armelagos 1980 P. Farb – G. J. Armelagos, *Consuming Passions – The Anthropology of Eating*, Boston 1980.
- Fentress *et al.* 2004 E. Fentress – S. Fontana – B. Hitchner – P. Perkins, „Accounting for ARS: fineware and sites in Sicily and Africa“, *Side-by-side survey: comparative regional studies in the Mediterranean world*, Oxford 2004, 147–162.
- Fentress – Perkins 1988 E. Fentress – P. Perkins, „Counting African Red Slip Ware“, *Antiquites Africaines* 24, Aix-en-Provence 1988, 205–214.
- Glover 1909 T. R. Glover, *The Conflict of Religions in the Early Roman Empire*, London 1909.
- Gonzenbach 1975 V. von Gonzenbach, „Pottery from Closed Deposits“, *Excavations at Salona, Yugoslavia (1969. – 1971.)*, New Jersey 1975, 181–194.
- Hawthorne 1997 J. J. Hawthorne, „Post-processual economics: The role of African Red Slip Ware vessel volume in Mediterranean demography“, *TRAC 96: Proceedings of the 6th annual meeting of the Theoretical Roman Archaeology Conference, Sheffield 1996*, Oxford 1997, 29–37.
- Hawthorne 2000 J. J. Hawthorne, „Vessel volume as a factor in ceramic quantification: the case of African Red Slip Ware“, u: K. Lockyear, T. J. T. Sly, V. Mihăilescu-Bîrliba (ur.), *CAA96. Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology. Proceedings of the 24th Annual conference held in Iasi, Romania, 1996*, Oxford 2000, 19–24.
- Hayes 1972 J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London 1972.
- Hayes 1997 J. W. Hayes, *Handbook of Mediterranean Roman Pottery*, London 1997.
- Hoek 2005 A. van den Hoek, „Anicius Auchenius Bassus, African Red Slip Ware, and the Church“, *Harvard Theological Review* 98 (2), Cambridge 2005, 171–185.

- Hoek 2006 A. van den Hoek, „Peter, Paul and a Consul: Recent Discoveries in African Red Slip Ware“, *Zeitschrift für antikes Christentum* 9, Berlin 2006, 197–246.
- Jarak 1988 M. Jarak, „Napomene uz problem porijekla ranokršćanskog simbolizma“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s., 21, Zagreb 1988, 67–78.
- Jelinčić-Vučković 2013 K. Jelinčić – Vučković, „Rimska keramika s lokaliteta Petrovac“, *Prilozi Instituta za arheologiju* 30, Zagreb 2013, 157–171.
- Latham 1982 J. E. Latham, „The Religious Symbolism of Salt“, *Theologie Historique* 64, Paris 1982, 53–60.
- Mackensen 2009 M. Mackensen, „Technology and organization of ARS ware production-centres in Tunisia“, *Journal of Roman Archaeology*, Suppl. 76, Portsmouth (Rhode Island) 2009, 17–44.
- Mackensen – Schneider 2002 M. Mackensen – G. Schneider, „Production centres of African Red Slip Ware (3rd – 7th c.) in northern and central Tunisia“, *Journal of Roman Archaeology* 15, Cambridge 2002, 121–158.
- Mackensen – Schneider 2006 M. Mackensen – G. Schneider, „Production centres of African Red Slip Ware (2nd – 3rd c.) in northern and central Tunisia: archaeological provenance and reference groups based on chemical analysis“, *Journal of Roman Archaeology* 19, Cambridge 2006, 163–190.
- Mardešić, 1994 J. Mardešić, „Afrička crveno glačana keramika“, u: E. Marin (ur.), *Salona Christiana*, Split 1994, 265–270.
- Munsell 2000 A. H. Munsell, *Soil color charts*, New Windsor, N.Y. 2000.
- Mollema 2018 L. Mollema, *Red Slip Wares. A Spatial Study of Late Roman Fine Wares in the Mediterranean Coastal Areas and Europe*, Leiden 2018.
- Raven 1969 S. Raven, *Rome in Africa*, London 1969.
- Reynolds 1995 P. Reynolds, *Trade in the Western Mediterranean, AD 400–700: The Ceramic Evidence*, Oxford 1995.
- Roger – Latifa 1998 G. Roger – S. Latifa, „Trois matrices de plats rectangulaires à décor moulé du Bas-Empire“, *Antiquités africaines* 34, Aix-en-Provence 1998, 199–212.
- Sanader 2016 M. Sanader, *Ranokršćanska arheologija. Od početaka do konstantinskog obrata*, Zagreb 2016.
- Topić 1999 M. Topić, „Keramika“, u: F. Oreb – T. Rismondo – M. Topić (ur.), *Ad basilicas pictas*, Split 1999, 66–94.
- Tortorella 2005 S. Tortorella, „Il repertorio iconografico della ceramica africana a rilievo del IV–V secolo d. C.“, *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité*, sv. 117, br. 1, Roma 2005, 173–198.
- Tsamakda 2011 V. Tsamakda, „Zwischen Heidentum und Christentum. Zur Bildsprache der nordafrikanischen Terra Sigillata-Schalen mit Reliefappliken des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz“, *Mitteilungen des Deutschen Archäologen-Verbands* 42, sv. 1, Berlin 2011, 99–112.
- Vroom 2007 J. Vroom, „The Archaeology of Late Antique Dining Habits in the Eastern Mediterranean: A Preliminary Study of the Evidence“, *Late Antique Archaeology* 5, Leiden 2007, 313–361.

Winter 2003

A. Winter, *Praktische Untersuchungen zur antiken Keramik*, Mainz 2003.

Zhuravlev 2002

D. V. Zhuravlev, „Terra Sigillata and Red Slip Pottery in the North Pontic Region (a Short Bibliographical Survey)“, *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 8 (3–4), Leiden 2002, 237–309.

ZRINKA ŠIMIĆ-KANAET

AFRICAN SIGILLATA AS AN INDICATOR OF CHANGES IN EATING HABITS IN THE EARLY CHRISTIAN PERIOD

Numerous ceramic workshops in North Africa and Asia Minor from the first to the seventh century AD produced ceramics for export and for local use. In urban and rural settlements, a collection of fine tableware called African red slip ware (ARSW) stands out among the ceramic finds. After typological and quantitative analyses of African sigillata vessels from the Eastern Mediterranean area dating from first to the seventh century, oscillations in exports and overall production were detected. A drastic and sudden decline in ARSW production occurred in the period between the years of 245 and 250. In addition to the production decline, there are changes in the shape and volume of tableware at the turn of the third to fourth centuries. The dominant form of the second century were small bowls used as part of personal cutlery, while in the third century and later, large bowls, plates and trays were most common. The question is, what led to these changes? The decline in the production of ARSWs and changes in the shape of vessels in the third century may have been triggered by a change in the eating habits of the community that began to practice joint meals. This explanation is supported by the use of extremely large plates, such as, for example, Hayes Form 50 with a diameter greater than half a meter. These large bowls could have been dishes for shared eating, that is, bowls from which several people would share food. The shift towards communal dining in the third century seems to be, at least in part, linked to the rise of Christianity and the acceptance of Christian values in Africa. Early Christians were very clear on the subject of dining: it should be common and simple, with minimal use of accessories. The recognition and spread of Christianity had certainly been one of the factors of change. The Christian motifs on tableware intensify in parallel with the rise of Christianity throughout the Empires. In general, ARSW was not necessarily exported as a Christian product – especially the open-type pots and bowls that were not decorated with the likely Christian symbols (e.g. palm branches) until the mid-fourth century, and most certainly with the Christian symbols (crosses) until the early fifth century, when large trays appear with Christian symbols “grands plats chrétiens”. Precisely those larger vessels from the third to fifth centuries from central Tunisia bearing Christian symbols were the ones that extended the distribution of ARSW to the eastern Mediterranean and that for the first time generally speaking had the largest distribution.

African tableware could have been, at least in part, an indication of changes in eating habits in the early Christian period, and the symbolism of embossed, stamped, engraved and applied decorative motifs (images) can certainly be linked to the spread of Christianity as a recognized Christian “brand”.

Keywords: *african sigillata, tableware, cross, palm tree, fish*

(Prijevod: Mirela Ruvić)